
FLEMING HEMERSAM

FOLKLOR RADNI- KA I FOLKLOR RADNIČKOG POKRETA

DVA TIPA FOLKLORA RADNIČKE
KLASE*

Uvod

Ciljem nauke o folkloru radničke klase može se smatrati otkrivanje korena kulture i folkloru radničkog pokreta (*labour lore*) u kulturi radničke svakodnevice i, obratno, uočavanje elemenata kulture i folkloru radnika (*worker lore*) u kulturi radničkog pokreta posmatranog u njegovom društvenom kontekstu. Proučavanje folkloru radničke klase predmet je jedne od grana nauke o istoriji kulture radničke klase, a istoriografija kulture radničke klase opet je samo jedna od nauka koje analiziraju i opisuju kulturnu sferu pa time i folklor klasa nad kojima se vlada u građanskom društvu.

U svakome klasnome društvu postoje dve kulturne sfere: kultura (i folklor) vladajućih klasa i kultura (i folklor) klasa nad kojima se vlada. Već i samo uvođenje te podele zahteva da se preciziraju osnovne odrednice teorije kulture od koje se polazi u istraživanju folkloru radničke klase. Tek se zatim mogu bliže odrediti te dve kulturne sfere, osobitosti kulture i folkloru radničke klase i, konačno, osobitosti dveju po-

*) Ovo je tekst referata koji je autor podneo na skupu „Arbeitstagung der Kommission 'Arbeiterkultur' der DGV, Arbeiterkultur und proletarisches Gruppenverhalten im 19. und 20. Jahrhundert“ u Marburgu 3-6. juna 1985. Prevodilac je s dopuštenjem autora neznatno skratio tekst i uneo izvesne izmene.

menutih podkategorija — folklora radnika i folklora radničkog pokreta.

U ovome prilogu ću pokušati da skiciram i starija i savremena istraživanja iz te oblasti da bih na kraju dao osnovne odrednice nauke o folkloru radničke klase. Moja sopstvena shvatanja temeljim delimično i na znatno starijim radovima, na primer definiciji folklora koju je još 1846. godine dao Viljem Džon Tom¹⁾, (William John Thom) a koju je kasnije preuzeo i razradio Arnold van Genep²⁾, (Arnold van Gennep) zatim načinu na koji je Rudolf von Ihering (Rudolf von Ihering) obradio pojam *običaja* (*Sitte*) 1883. godine³⁾, Viljem Grejem Samner (William Graham Sumner) obradio pojmove *običaja* (*mores*) i *narodskih običaja* (*folkways*) 1906. godine⁴⁾, i načinom na koji je Nikiforo (A. Niciforo) pristupio problemu antropologije neposedničkih klasa 1910. godine⁵⁾, ali i odgovarajućim savremenim radovima.

Teorija kulture

Određeni sistemi vrednosti i određene ideologije činile su temelje na kojima su svoj rad zasnovale generacije građanskih folklorista i etnologa. I danas je neophodno i neizbežno da se etnološki i folkloristički usmerena nauka o kulturi i folkloru radničke klase utemelji na određenoj teoriji kulture, a ova pak na jednom drugačijem sistemu vrednosti i jednoj drugačijoj ideologiji nego ranije. Mada će verovatno mnogima sledeće izlaganje izgledati kao ponavljanje nekih elementarnih stvari, smatram neophodnim preciziranje moga viđenja osnovnih sastavnih delova teorije kulture od koje polazim u analizi jer se ne može reći da postoji neko opšte slaganje o načinu na koji će oni biti određeni.

Društvo se razvija kroz smene društveno-ekonomskih formacija uslovljenih odnosima proizvodnje koji preovlađuju u datom periodu, a te smene se odvijaju kroz društvene revolucije. Proces industrijalizacije najvećeg dela Evrope stvorio je, počev od sredine prošloga stoleća, radničku klasu suprotstavljenu novoj vladajućoj klasi koja je, da bi osigurala proces eksploatacije, oblikovala savremenu državu i, uopšte, odgovarajuću idejnu, političku i pravnu nad-

¹⁾ U: Athenäum, august, 1846: „Kao rodni pojam u koji su uključene tradicionalne institucije, verovanja, umetnost, običaji, priče, pesme, poslovice i slično u optičaju kod zaostalih naroda ili sačuvan u manje kultivisanim klasama naprednijih naroda.“

²⁾ Arnold van Gennep: *La Folklore*, Paris, 1924.

³⁾ Rudolf von Ihering: *Der Zweck im Recht*. Leipzig, 1883.

⁴⁾ William Graham Sumner: *Folkways. A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*. Boston, 1940. (1st ed. 1906).

⁵⁾ A. Niciforo: *Anthropologie der nichtbesitzenden Klassen*, Leipzig, 1910.

gradnju i, unutar nje, organizovala posebne organe koji su u slučaju potrebe primenjivali (i primenjuju) i silu da bi obezbedili opstanak tako organizovane države i njenog pravnog sistema.

Reprodukcija radne snage obezbeđuje se nadnicom neophodnom za obnovu same radne snage (stan, odeća, hrana, dakle ono što je neophodno da bi radnik mogao obavljati svoj rad, radati decu i podizati ih da bi postali novi radnici). Ali osim toga je poslodavcu neophodno da reprodukuje i kvalifikovanost radne snage, što se sve više obavlja van proizvodnje u školskom i uopšte obrazovnom sistemu bez obzira na način njegove organizacije. Ta se reprodukcija kvalifikovanosti radne snage može u potpunosti obezbediti jedino kada se ujedno obezbeđuje i reprodukcija podređivanja radne snage pravilima ustaljenoga reda. Ta reprodukcija podređivanja (ali i reprodukcija suprotstavljanja) odvija se još i u slobodnom vremenu i u porodičnom životu.

Ovakvim isticanjem upravnih i kontrolnih mehanizama u društvu podvlače se one suprotnosti u društvu o kojima se mora voditi računa u analizi kulture kada su njeno područje odnosi između ideologije, svetozora, zdravog razuma, prava i običaja na makro i mikro planu. Tu je, dakle, reč o tome da se otkriju ideologija, svetozor i zdrav razum radničke klase i radničkog pokreta u odnosu na pravo i običaje koje oni stvaraju, pa da se zatim posmatraju u njihovoj suprotstavljenosti odgovarajućim odnosima u vladajućoj klasi.

U ovom prilogu u kome kulturni materijalizam i determinizam⁶⁾ čine sastavne delove teorije o kulturi i folkloru radničke klase, ekonomski činioci se smatraju onima koji imaju odlučujući uticaj na kulturnu formaciju⁷⁾, a klasna borba se smatra pokretačkom snagom pojava oblika kulture. Time se, u stvari, dolazi i do poslednje teze u izloženoj skici ishodišne teorije kulture: društvo se sastoji od dve kulturne sfere i njima odgovarajućeg folklor — jedne koja pripada onima koji vladaju i jedne koja pripada onima kojima se vlada. Odnos između njih je antagonistički jer se one temelje na pripadnosti antagonističkim klasama.

Folklor radničke klase je deo kulturne sfere onih kojima se vlada i on se može izučavati lokalno, regionalno, nacionalno i internacionalno.

⁶⁾ Zakoni i običaji određuju folklor radničke klase, a njih pak određuje celokupna kultura radničke klase, koja je opet dijalektički povezana s načinom proizvodnje i klasnom borbom.

⁷⁾ Proizvodnja ideologije, svetozora i zdravog razuma, odnosi između zakona i običaja i kultura i kulturna kontrola čine svi zajedno kulturnu formaciju.

Proučavanje kulturne sfere i folklor radničke klase na lokalnom planu može se obavljati istim metodima kao i proučavanje na regionalnom i nacionalnom planu bez obzira da li je reč o proučavanju materijalne kulture (kulturnih artefakata) ili nematerijalnih manifestacija, ali se najbolji rezultati postižu ako se kulturna sfera i folklor radničke klase posmatraju u svojoj makropovezanosti, kao deo kulturne sfere i folklor celine klase kojima se vlada u datoj zemlji. S druge strane je često neophodno unositi i međunarodnu perspektivu jer se pokazuje da je kulturna sfera onih kojima se vlada u jednoj zemlji izložena uticaju kulturne sfere odgovarajućih klasa u drugim zemljama, pa i promenama u kulturnoj sferi vladajućih klasa. Tipičan primer je slavljenje prvoga maja kao radničkog praznika.

Istoriografija kulture radničke klase

Istoriografija kulture radničke klase može se podeliti u četiri discipline zavisno od područja istraživanja: 1) istoriografija radničkog pokreta, 2) proučavanje kulture radničke klase, 3) etnografija radničke klase i 4) folklor radničke klase. Prva i druga disciplina proučavaju istoriju kulture radničke klase odozgo na dole i od spolja ka unutra, a treća i četvrta disciplina odozdo na gore i od unutra ka spolja. Osnovni zadatak interdisciplinarnog pristupa jeste uspostavljanje smisla onog odnosa između ta dva glavna pristupa.

Istoriografija radničkog pokreta opisuje i analizira organizacije, udruženja, ideološke diskusije u partijama i sindikatima, kooperativne pokrete, prosvetni rad i slično.

Nakon mnogih nacionalnih i internacionalnih diskusija o tome šta treba podrazumevati pod pojmom kulture radničke klase, danas sam sklon tome da taj termin smatram sinonimnim sa terminom kultura radničkog pokreta te da područjem proučavanja kulture radničke klase smatram umetnost, dramu, film, pesme, muziku, književnost i slično što stvara radnička klasa uključujući u to proučavanje i odgovarajuće organizacije u kojima se to čini.

Discipline etnografija radničke klase i folklor radničke klase više se bave svakodnevnom kulturom radničke klase i zato su svrstane zajedno mada se i radnički pokret može opisati polazeći sa stanovišta etnografije radničke klase i mada i on sam ima svoj folklor, ali je to problem na koji ću se vratiti kasnije.

Etnografija radničke klase obuhvata ono izučavanje istorije radničke klase čiji je cilj da naslika „portret radničke klase” na poslu, u kući, u slobodnom vremenu i u odnosu prema

radničkom pokretu. Težište je više na opisnom i dokumentarnom pristupu, a manje na analitičkom i uporednom metodu osobenom za izučavanje folklor radničke klase. Osim toga, etnografija radničke klase bavi se i materijalnim manifestacijama svakodnevne kulture radničke klase.

Na prvom nordijskom seminaru o kulturi i folkloru radničke klase, koji je održan na Univerzitetu u Kopenhagenu avgusta 1983. godine⁸⁾, pokazalo se da je etnografija radničke klase u nordijskim zemljama relativno dobro užljebljena u etnologiju, a da je njeno težište na proučavanju manjih industrijskih preduzeća, uslova života radnika u seoskoj sredini i posebnih radnih mesta kao što su fabrike automobila i luke, a značajno mesto su imali prikazi impresivnih zbirki radničkih sećanja koja su se protezala unazad do pedesetih godina ovoga stoleća. Istovremeno se moglo primetiti da već postoji i dobro određeno područje istraživanja unutar etnografije radničke klase u, na primer, Poljskoj⁹⁾, Čehoslovačkoj¹⁰⁾ i Istočnoj Nemačkoj¹¹⁾.

Kultura i folklor radničke klase

S obzirom da termin *kultura radničke klase* nije sasvim sinoniman sa terminom *kultura radničkog pokreta* i da termin *folklor radničke klase* nije samo podtermin termina *svakodnevna kultura radničke klase*, pokušaću da ovde detaljnije odredim njihove odnose.

Pre svega je potrebno razlikovati pojavne oblike kulture kakvu stvara sama radnička klasa i obični radnici i one koju stvaraju radnici uključeni u radnički pokret. Odnos između tradicije i inovacije u kulturi radničke klase može se učiniti jasnijim uvođenjem pojmova *kulture radničkog pokreta* i *svakodnevne kulture radnika* koji govore o uticaju inovacija na tradiciju, i pojmova *folklor radnika* i *folklor radničkog pokreta* koji govore o uticaju tradicije na inovaciju.

⁸⁾ Vidi Flemming Hemmersam (ed.): *Beitrag zum 1. nordischen Seminar über Arbeiterkultur und Arbeiterfolklore 22.-24. Aug. 1983, Vols. I-IV*. Copenhagen 1983; Flemming Hemmersam: „Working Class Culture and Folklore. A Nordic Seminar for Ethnologists and Folklorists held in Copenhagen August 22-24, 1983“. In: *NIF Newsletter 4/1983*: 17-21.

⁹⁾ Npr. Anna Zarnowska: „Die Kultur der Arbeiterklasse und ihre historische Tradition in Polen an der Wende des 19. und 20. Jahrhunderts. Ein Überblick“. In: *Archiv für Sozialgeschichte 23/1983*: 540-554.

¹⁰⁾ Npr. Mirjam Moravcova: „Die Herausbildung spezifischer züge in der Lebensweise des Prager Proletariats“. In: *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte, Neue Folge, 10/1982*: 159-167 (Berlin, DDR, 1983).

¹¹⁾ Npr. Hans-Jürgen Rach: „Untersuchungen zur Geschichte von Lebensweise und Kultur der werktätigen Dorfbevölkerung in der Magdeburger Börde“. In: *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte, Neue Folge, 9/1981*: 152-167 (Berlin, DDR, 1982).

Pod pojmom kulture radničke klase podrazumevam i svakodnevnu kulturu radnika i kulturu radničkog pokreta. Svakodnevna kultura radnika je nešto što postoji van radničkog pokreta kao kultura običnog radnika na radnom mestu, u kući ili u slobodnom vremenu, mada nije izolovana od kulture radničkog pokreta, a ujedno je izložena delimice uspešnom uticaju kulture vladajućih klasa. Kultura radničkog pokreta je nešto što pripada širokom organizacionom spektru društvenog života i kontakata u radničkom pokretu.

Folklor radničke klase kao pojam obuhvata i folklor radnika i folklor radničkog pokreta. Folklor radnika obuhvata tradicije koje postoje među radnicima bez obzira na postojanje radničkog pokreta, ali i u vezi s uticajima koji radnički pokret ima na folklor radnika. Folklor radnika je u daleko većoj meri izložen uticaju kulture vladajuće klase nego što je to slučaj sa folklorom radničkog pokreta, ali je istovremeno i izvor samorodnih pojava na koje nije izvršen uticaj spolja. Folklor radničkog pokreta je pre svega tvorevina samoga pokreta na osnovu njegovih sopstvenih premisa.

Razlika između kulture radničke klase i folklor radničke klase jeste u tome što kultura radničke klase konstituiše radnike i radnički pokret ka spolja, prema društvu, dok folklor radničke klase konstituiše radnike i radnički pokret u kulturnom pogledu prema unutra, ka sebi.

Da sumiram: Pod kulturom radničke klase podrazumevam one oblike kulture koju radnička klasa (obični radnici i radnički pokret) razvija suprotstavljajući se kulturi drugih klasa i njihovom shvatanju prava i običaja — a pre svega kulturi vladajuće klase u političkom, ekonomskom, materijalnom, socijalnom, klasnom, radnom i umetničkom smislu — kao izraz ideologije i svetonazora klase i njenog pokreta. Pod folklorom radničke klase podrazumevam iskustva i svetonazor običnih radnika i radničkog pokreta onako kako se oni prenose s naraštaja na naraštaj u ritmičkom obliku (pesme, brojalice), gnomičkom (poslovice, zagonetke), kazivačkom (priče, anegdote, sećanja, legende, „mitovi”), ili kao igre, rituali, verovanja, običaji i materijalni artefakti povezani s njima. U jednom širokom smislu folklor radničke klase uključuje bilo koje tradicionalno prenete obrasce ponašanja i postupanja u kontekstu političkog delanja, rada i slobodnog vremena kao izraze svetonazora i zdravog razuma radničke klase i radničkog pokreta.

U nauci o kulturi i folkloru radničke klase može se praviti razlika između elementarnih i siste-

matskih istraživanja¹²⁾. Pod elementarnim istraživanjima podrazumevam proučavanje pojedinačnih elemenata ili proizvoda kulture, a pod sistematskim istraživanjima podrazumevam proučavanje sistema kulturnih i socijalnih jedinica. Međutim, bez obzira na pristup, ne može se govoriti o jednoj kulturi radničke klase i jednom folkloru radničke klase u smislu jedinstvene kulture i jedinstvenog folkloru, već o kulturama i folklorima radničke klase.

Folklor radnika i folklor radničkog pokreta

Analizu odnosa između folkloru radnika i folkloru radničkog pokreta započecu kratkom rekapitulacijom onoga što je Štajnic (W. Steinitz) pisao o radničkim narodnim pesmama (*Arbeitervolkslied*) i šta Ači Grin (Archie Green), koji je uveo pojam folkloru radničkog pokreta, sam misli o njemu, ali ću pre toga kratko dati reč A. Gramšiju.

Gramši¹³⁾ razlikuje slojeve u folkloru, to jest, „jedan okamenjen nivo koji odražava uslove života iz prošlosti i koji je zato konzervativan i reakcionaran, i jedan nivo koji čini niz inovacija, često kreativnih i progresivnih, spontano određen oblicima i uslovima života u procesu razvoja, a koji su u protivrečnosti s moralom vladajućih slojeva ili samo različiti od njega“¹⁴⁾.

Godine 1954. Štajnic je, polazeći od svojih stanovišta o izučavanju folkloru, označio te inovativne, kreativne i progresivne elemente kao „narodne pesme demokratskog karaktera“ (*Volklieder demokratischen Charakters*)¹⁵⁾. On isto tako ističe da vladajuće klase mogu izvitoperiti demokratske i socijalističke elemente u folkloru u toj meri da pojedine tradicionalne radničke pesme „objektivno odražavaju interese ne radnika već ugnjetača“, a to se posebno odnosi na vojničke i rudarske pesme¹⁶⁾.

Važnost radova V. Štajnica za razvoj proučavanja folkloru radničke klase leži u njegovim razmišljanjima o onome što je nazvao procesom *folklorizacije*. Njegova teorijska shvatanja su konkretno izražena razlikovanjem *folklorizovanih* i *nefolklorizovanih radničkih pesama*. Kao pri-

¹²⁾ Vidi John Granlund: „Der gegenwärtige Stand der schwedischen Volkskunde“. In: *Schwedische Volkskunde*. Stockholm, 1961:38 sqq.

¹³⁾ Npr. Flemming Hemmersam (ed.): *Nordnytt* 9/1981:109–110; Sabina Kebir (ed.): *Antonio Gramsci. Marxismus und Literatur*. Hamburg, 1983, posebno članak „Beobachtungen zur Folklore“, pp. 237–240. (Italijanski original „Osservazioni sul 'Folclore'“. In: Antonio Gramsci: *Quaderni del carcere III*. Torino, 1975:2311–2317. Prvi put 1935. godine. — prim. prev.)

¹⁴⁾ *ibid.*

¹⁵⁾ W. Steinitz: *Deutsche Volkslieder demokratischen Charakters aus sechs Jahrhunderten I–II*. Berlin, DDR, 1954–1962.

¹⁶⁾ *ibid.*, Band I, 1954; XXVII.

mer ovih drugih on navodi *Internacionalu* koja pripada kategoriji umetničkih pesama (*Kunstlieder*) koje, „mada ih je kolektiv prihvatio, nisu folklorizovane“¹⁷⁾, dok se kategorija koju on naziva radničkim narodnim pesmama (*Arbeitervolkslieder*) „zadržala u usmenoj tradiciji na isti način kao i prave narodne pesme“¹⁸⁾. Ključna razlika između folklorizovanih i nefolklorizovanih književnih tvorevina leži ne u „neposrednom procesu stvaranja, već na jednom drugom području, području predanja“¹⁹⁾.

Za Štajnica, koga su inspirisali P. Bogatijev i R. Jakobson²⁰⁾, jedno folklorističko delo postoji samo „ako ga dato društvo prihvati; od njega postoji samo ono što je to društvo prihvatilo i što dalje predaje... Pri tom ne igra nikakvu ulogu da li su neki pojedinac ili neki kolektiv stvorili celu pesmu ili samo jednu novu strofu. To znači da u folklorističkoj tradiciji u potpunosti nestaje ono pojedinačno delo koje društvo nije prihvatilo; u književnoj tradiciji ono, bar potencijalno, živi neograničeno. Kolektivnost folklor se dakle sastoji u prihvatanju, stvaralačkom preformulisanju i predaji u društvu, ne u problemu autora ili neposrednog stvaranja“²¹⁾.

Ono što Štajnica zanima jeste u mojoj sistematizaciji folklor radnika. Da ga je zanimao i folklor radničkog pokreta možda bi još tada termin *folklor radničke klase* postao centralni termin u proučavanju tradicija radničke klase i radničkog pokreta u NDR-u.

Termin *folklor radničkog pokreta* uveo je 1965. godine Amerikanac Arči Grin²²⁾. Njega je posebno zanimao folklor vezan za radničke sindikate. On je iskoristio samo drugi deo složenice, *lore*, i time izbegao uplitanje pojma naroda (*folk*), a na njegovo mesto je stavio termin radnički pokret (*labour*) te je sagradio termin *labour lore* uneo u proučavanje i aspekt radničkog pokreta. To ranije nije bilo činjeno što se vidi iz diskusija koje su o terminu *folklor radničke klase* vođene pedesetih i šezdesetih godina u istočnoevropskim zemljama. Ja u ovoj prilogu shvatam termin *folklor radničke klase* šire nego što to čini Arči Grin jer u njega uključujem i građu iz čitavog radničkog pokreta, dakle partiju, kooperativni pokret, prosvetni

¹⁷⁾ *ibid.*, Band II, 1962; XXIV.

¹⁸⁾ W. Steinitz: „Arbeiterlied und Volkslied“. In: *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, 1966:1–14, posebno p. 2.

¹⁹⁾ *ibid.*

²⁰⁾ R. Jakobson, P. Bogatyrev: „Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens“ (1929). In: R. Jakobson: *Selected Writings*, Vol. II. The Hague/Paris, 1966:1–15.

²¹⁾ Steinitz, *op. cit.* 1966:6

²²⁾ Archie Green: „American Labor Lore: Its Meanings and Uses“. In: *Industrial relations* 4/1965:51–68

pokret i tako dalje u njihovom društvenom kontekstu.

Po Grinu folklor radničkog pokreta obuhvata „građu sa osobitom sindikalnom sadržinom”²³⁾ koja se može odrediti jer „sav sindikalni folklor spada unutar osnovnog područja industrijskog folklor, ali mnogo građe iz industrije nema sindikalnu sadržinu”²⁴⁾. I dalje po Grinu, „sindikati, kao i slične organizacije, često su neprijateljski raspoloženi prema samome koloritu i tonu folklor. Ali na svu sreću folklor je žilav, postojan i konzervativan. Ako je ugrožen, može se skriti da bi se kasnije pojavio u novim oblicima, učvrstio na novim nivoima”²⁵⁾.

Dakle, po Grinu folklor se ne stvara samo u sindikatima, već njegova „građa neprekidno uvire u njih i izvire iz njih. Grupe koje rade na socijalnim reformama, učestvuju u političkim akcijama ili se bore za građanska prava dele platformu i tradicije sa radničkim pokretom. Poslednjih godina su borci za slobodu izvukli stare sindikalne pesme iz njihovog ranijeg konteksta i smestili ih u nove, kroz novu upotrebu”²⁶⁾. Kao bivši sindikalni aktivista²⁷⁾ Grin je „pretpostavio, možda naivno, da je izvor životnosti radničkog pokreta u idealima njegovih članova. Pošto su članovi delili viziju o tome da se dobar život može postići okupljanjem u sindikat, oni su svoje pogiede mogli da pretoče u različite institucionalne oblike: direktne akcije na poslu, tehnike ulaganja tužbi, kolektivne pregovore, političke akcije. Postupci jednoga sindikalca mogli su biti ocenjivani standardima njegovih jednakovrednika. Takvo ponašanje, podstaknuto uverenjem ili sankcionisano, bilo je iskristalisanu u verbalnim ili simboličkim oblicima: pesmama, pričama, legendama, običajima, ritualima, značima — sve zajedno folklor. Stoga folklor radničkog pokreta nije životnost sindikata po sebi, već esencija destilisana i rafinisana iz takve energije. Za razliku od lekova, folklor radničkog pokreta ne može da izleči od bolesti i povratiti zdravlje. Izgleda da je njegova upotreba ograničena na dokumentovanje originalnih uverenja sindikalista ili aktivnosti koje su označene njegovom vizijom. Folklor radničkog pokreta može da ukaže čast prošlosti, ali ne može da obnovi njenu suštinu... Proučavanje bilo kog skupa tradicija smisaono je zbog same celovitosti građe; folklor radničkog pokreta dodaje određenu dimenziju razumevanju sindikalnog pokreta”²⁸⁾.

Grin dalje tvrdi da će „industrijsko društvo nastaviti da proizvodi folklor i da će jedan deo

²³⁾ *ibid.*, p. 53

²⁴⁾ *ibid.*, p. 53

²⁵⁾ *ibid.*, p. 54

²⁶⁾ *ibid.*, p. 55

²⁷⁾ *ibid.*, p. 68

²⁸⁾ *ibid.*, p. 68

toga korpusa proisticati iz vizija radnika okupljenih u traganju za najranijim ciljevima sindikalnog pokreta²⁹). S druge strane, on žali što istorija radničkog pokreta u SAD nije bila normalno iskazivana na „folkloristički način“ budući da, paralelno s „ekonomskom praksom i razvojem sindikalnog pokreta postoji i sklop priča, pesama, rituala i verovanja koji iskazuju njegovu tradiciju. Ta građa se može nazvati 'narodnom mudrošću', 'verbalnom umetnošću', 'naplavinama istorije' ili 'starim maglovitim besmislicama', ali, bez obzira na ime, ostaje ista suština koju ima i folklor etničkih, religioznih i regionalnih društava³⁰).

Štajnicovo shvatanje folklor radničke klase utemeljeno je u evropskoj naučnoj tradiciji u kojoj je folklor izjednačen s verbalnim folklorom, to jest, pesmama, stihovima i pričama seljaka i seoskih nadničara, i zato se i javlja suženo shvatanje folklor kao podvrste folklor radnika. Kao Amerikanac Arči Grin ima sasvim različito ishodište smešteno u industrijalizaciji i onome što on naziva industrijskim folklorom i sindikalnim folklorom pa je time i interesovanje usmereno ka delu folklor radničkog pokreta. Termin folklor radničkog pokreta time dobija šire značenje jer je i shvatanje folklor nešto šire nego što je to kod Štajnica, a zasnovano je i na drugoj građi.

Primeri folklor radničke klase

U izlaganju koje sledi pokušaću da skiciram neke crte savremenih folklorističkih diskusija i istraživanja koji su značajni za izučavanje folklor radnika.

Na primer, u Norveškoj folkloristi razlikuju ono što je informant lično doživeo i to nazivaju *minner* (uspomene, sećanja), i ono što je informant čuo od drugih, a to nazivaju *tradisjon* (tradicija). Istoričari i proučavaoci radničke književnosti su uglavnom zainteresovani za lična iskustva, dok se folkloristi isto toliko zanimaju i za predanjem prenesenu građu. Tako Norvežanin Bjarne Hodne³¹) deli predanjem prenetu građu u komunicirana sećanja i različite tradicionalne žanrove pri čemu se sećanja (*minner*) kategorišu kao ne-komunicirana sećanja. Istovremeno se vodi diskusija i o razlici između *radničkih priča iz života* (*worker's life-stories*), koje se mogu sistematizovati tematski, i *radničkih priča* (*worker's stories*), koje su posebno teške za istorijska razmatranja čak i kada je

²⁹) *Ibid.*, p. 68.

³⁰) Tristram Coffin (ed.): *Our Living Tradition*. London, 1968:251—262, posebno p. 253.

³¹) Bjarne Hodne: *Overforing av muntlig stoff*". In: Bjarne Hodne, Knut Kjeldstadli, Gøran Rosander (eds.): *Muntlige kilder*. Oslo/Bergen/Tromsø, 1981:34—44.

reč o književnoistorijskim razmatranjima, jer one nisu radnička književnost.

Folkloristi koji rade u duhu Štajnicovih shvatanja i osnovnih principa folkloristike prvenstveno se zanimaju za komuniciranu građu i razne tradicionalne žanrove folklor radnika, a proces prenošenja zadržavaju kao ključni element folklorističkih izučavanja. Diskusije o tome kako treba kategorizovati komunicirane uspomene i diskusije o nedovoljnosti klasičnih žanrova tradicije još nisu završene, ali se narativno stvaralaštvo radnika danas uglavnom deli na radničke priče, radnička verovanja i, konačno, radničke predstave o njihovim sopstvenim pravnim shvatanjima i običajima.

Proleterske *kompensacione priče*³²⁾ mogu se odrediti kao priče u koje radnici veruju i koriste ih u klasnoj borbi. Moguće teme su 1) mit o proleteru kao spasiocu sveta, 2) značaj masa, 3) priče odnosno mitovi o svetskoj revoluciji i 4) mit o socijalističkom svetu budućnosti³³⁾. Može se postaviti pitanje da li su se te proleterske kompensacione priče i verovanja postepeno razvili u „jevanđelja”, to jest, kanonične tekstove s biblijskim autoritetom u socijalističkoj i komunističkoj tradiciji. Centralistička uloga crkve može se ovde posmatrati kao paralelna uloga partije (to jest, establišmenta, fokusa moći), gde je zaustavljen normalan razvoj tradicije kroz individualne promene nasledene građe, nje-ne popravke i proces dodavanja. Međutim, ono što se dogodilo jeste da su „apokrifna jevanđelja” („potisnute” socijalističke klasike) izvukle na površinu snage koje su u opoziciji prema socijaldemokratskoj i komunističkoj dominaciji.

Folklor radničke klase jeste, dakle, nešto što je povezano sa proleterskom simbolikom³⁴⁾ i odnosi se na socijalističke/marksističke svece, velikomučenike, legende, komemoracije, simboličke

³²⁾ Uporedi Alf Ahlberg: *Social psykologi*. Stockholm, 1932:206: „Mitovi, čiji je cilj kompenzacija trenutnih osećanja ugnjetenosti, bede i patnje kroz ideju o svetlijoj budućnosti i nadu u nju. Kompensacioni mit nastaje zato što se mentalni život ljudi neprekidno kreće između kontrasta. Kada je nevolja najveća, pomoć nije uvek najbliža; pa ipak upravo tada san o pomoći je najrazbuktaliji i najjači. San o sreći, san o velikome Mesiji, san o večnom Izba-vitelju Sveta stvarao je stolicima narod koji je osećao najgorču muku i najoštrije tlačenje. To su kompensacioni mitovi.”

³³⁾ Kategorizacija Alfa Ahlberga.

³⁴⁾ Vidi npr. G. Korff: „Politischer 'Heiligenkult' im 19. und 20. Jahrhundert”. In: *Zeitschrift für Volkskunde* 71/1975:202—220; G. Korff: „Rote Fahnen und Tableaux Vivants zum Symbolverständnis der deutschen Arbeiterbewegung im 19. Jahrhundert”. In: A. Lehmann (ed.): *Studien zur Arbeiterkultur*. Münster, 1984:103—140; Erich Hobsbawm: „Man and Woman in Socialist Iconography”. In: *History Workshop*, 1978: 121—138; Erich Hobsbawm: „The Transformation of Labour Rituals”. In: *Worlds of Labour*. London, 1984:66—82; Christel Lane: *The Rites of Rulers, Ritual in Industrial Society. The Soviet Case*. Cambridge, 1981.

znake radničke klase, tradicije imenovanja u radničkim sredinama i simbolički značaj starih radničkih borbenih pesama³⁵).

Kao poslednji primer situacije u kojoj radničko narativno stvaralaštvo igra ulogu treba pomenuti radničko slavljenje prvoga maja. Jer šta se dešava toga dana ako ne to da se iz godine u godinu pričaju iste priče tako što ih jedni pričaju drugima ili protiv drugih, zavisno od toga koliko je organizatora prvomajskih povorki; a sve to dok buržoazija daje svoje sopstvene varijante istih priča o radničkom prvom maju: varijante pune strahova iz 1890-tih godina, pokroviteljske iz 1960-tih s napomenama o izletima i tome kako radnike mrzi da demonstriraju, pa do najnovijih agresivnijih varijanata čija agresivnost raste s jačanjem klasne borbe i jasnijim sukobljavanjima unutar pojedinih društava kao što je to slučaj u najvećem delu Zapadne Evrope. Na prvi maj, na primer, mnogi kazivači priča pričaju istu priču o zlu kapitalizma u isto vreme ali na različite načine, a sve to u svečanom kontekstu gde čovek ne sme sebe da zamisli samog kako intervjuiše jednog informanta, već gde se priča priča podržana i ilustrovana plakatima, parolama, muzikom, lecima, drugim prvomajskim govorima, intervjuima s učesnicima, fotografijama i drugom građom.

Ako se uporede primerci jednog ili više tipova prvomajskih priča tokom više godina, mogu se, na primer razlikovati ne samo varijacije iste priče već i varijacije uzrokovane kazivačem koji je socijaldemokrata, socijalista, komunista, anarhista itd. A ako neko to uspe da učini, može izvršiti određena uopštavanja o svesti i verovanjima radnika i njihovom poimanju pravde i običaja, a to je upravo ono što sam označio kao predmet proučavanja folkloru radničke klase.

Zaključak

Proučavanje folkloru radničke klase ima za cilj da skupi i izuči one aspekte kulture radničke klase koji izražavaju iskustvo i svetonazor radnika i radničkog pokreta u ritmičkim, narativnim i gnomičkim oblicima, kroz igre, rituale, verovanja, običaje i materijalne objekte povezane s njima. U širem smislu ono obuhvata bilo koje nasledene obrasce ponašanja koji se koriste u političkom i radnom životu ili u slobodnom vremenu da bi iskazali svetonazor i zdrav razum radnika i radničkog pokreta u njihovom društvenom kontekstu.

³⁵) Vidi npr. Henrik de Man: „Solidaritet. Eskatologi. Religios Symbolik“. In: *Socialismens Psykologi*. København, 1932:108–135; Robert Michels: „Psychologie der antikapitalistischen Massenbewegung“. In: *Grundriss der Sozialökonomik IX, Abt. I*. Tübingen, 1926: 241–359; Robert Michels: „Das Proletariat in der Wissenschaft und die ökonomisch-anthropologische Synthese“. (Uvod u A. Niceforo, op. cit. beleška 5.)

Pojedini od tih elemenata kulture uklopljeni su u tradiciju i zato se najbolje mogu proučavati kao istorijski procesi, dok su drugi inovacije koje su posebno važne za razumevanje savremene kulture radničke klase.

Pod tradicijama radničke klase podrazumevam pojavu datog elementa kulture i njegovo uklapanje u sredinu radničke klase gde može biti primljen u nepromenjenom vidu ili prilagođavan i razvijan iz naraštaja u naraštaj u skladu s dinamičnošću kulture radničke sredine u kojoj postoji. Tradicije radničke klase mogu zato biti 1) rezultat istorijskih procesa ili 2) izraz jednog još nezavršenog procesa koji radnička klasa i radnički pokret žele da nastave. Za obe kategorije je važno da su budući naraštaji svesni pozadine i razvoja tih radničkih tradicija i sećanja. Ovde je napravljena razlika između sećanja radnika koja su povezana s klasom i običnim radnicima i onih koja su povezana s radničkim pokretom, to jest radničkim organizacijama, institucijama i rukovodiocima. To je učinjeno da bi se istakle i objasnile razlike i varijacije između, na primer istih sećanja i tradicija istovetnoga tipa nađenih u obe kategorije i time lakše odredilo koji tip pripada ekskluzivno ili preferencijalno jednoj ili drugoj glavnoj kategoriji imajući opet unutar nje određene razlike i varijacije.

Varijacije mogu biti prouzrokovane geografskim činiocima, to jest seoskom ili gradskom sredinom, profesionalnim činiocima, na primer da li su u pitanju kvalifikovani ili nekvalifikovani radnici, a ako su kvalifikovani, da li su kovači, tipografi ili pekarske kalfe i tako dalje, ili su pak prouzrokovane osobenostima datih radnih sredina, na primer luka, pekara, robnih kuća, velikih fabrika i tako dalje.

Razlike i varijacije tradicija i sećanja unutar radničkog pokreta moraju se, naravno, posmatrati u odnosu na političke ideje i sredine — socijaldemokratske, komunističke, anarhističke, sindikalističke i tako dalje — ukoliko su one relevantne za istraživanje folkloru radničkog pokreta.

Ovde nije reč samo o tome da se opišu sećanja i tradicije radnika već i da se otkrije kako i zašto radnici pričaju, prepričavaju i prerađuju to što su doživeli, ono u čemu su sami učestvovali i ono što su čuli od drugih, kao i da se otkrije u kakvim se kontekstima to dešava — klasnim sukobima, u normalnim uslovima rada, u slobodnom vremenu ili u domu, u političkim, sindikalnim ili prosvetnim aktivnostima i tako dalje.

S obzirom da je radnički pokret oduvek bio internacionalno usmeren nije dovoljno porediti

lokalni i nacionalni folklor radničke klase da bi se našle sličnosti i razlike unutar tradicija radničke klase, već se sve sličnosti i razlike moraju posmatrati i analizirati i u međunarodnom kontekstu zbog uvek postojećih spoljnjih uticaja.

Naravno, onaj ko proučava folklor radničke klase mora uvek imati na umu neprijateljstvo koje druge društvene klase gaje prema radnicima i radničkom pokretu, a pre svega one koje su im antagonistički suprotstavljene, te time posredno i neposredno utiču na oblike i sadržaje folklor radničke klase koji postoji ne samo za sebe već i u odnosu prema folklorima tih klasa. Posmatrano u klasnoj perspektivi, proučavanje folklor radničke klase jeste u određenoj meri proučavanje klasne svesti i svesti radnika. Jedna od glavnih tema u izučavanju folklor radničke klase jeste zato i određenje njegove uloge u prelasku radničke klase iz klase po sebi u klasu za sebe³⁷⁾.

(Preveo s engleskog LJUBIŠA RAJIĆ)

³⁷⁾ Vidi npr. Gottfried Korff: „Volkskultur und Arbeiterkultur. Überlegungen am Beispiel der sozialistischen Maifesttradition“. In: *Geschichte und Gesellschaft* 5/1979, 1:86—102; Vilmos Voigt: „A Semiotic Investigation of the 1st May Celebrations in Budapest during the 1970s: A Brief Report“. In: *International Folklore Review* 1/1981:38—40.

³⁸⁾ Vidi npr. G. Korff: „'Heraus zum 1. Mai'. Maibrauch zwischen Volkskultur, bürgerlicher Folklore und Arbeiterbewegung“. In: Richard van Dülmen, Norbert Schindler (eds): *Volkskultur*, Fischer Taschenbuchverlag 1984.